

GLASNOST TOONT WARE OMVANG VAN EEN MILIEURAMP IN WORDING

MARLEEN DEKKER EN ESTHER MOONEN

De Sovjet Unie wordt met ernstige milieuproblemen geconfronteerd. Enerzijds vloeien deze voort uit de specifieke fysische omstandigheden in het land, anderzijds door de gebruikte economische grondslag. Uit de veelheid aan literatuur die door Russen en buitenstaanders aan de huidige milieuproblematiek gewijd is, valt een goede indruk te verkrijgen van de toestand van het milieu aldaar. Tijdens het congres zal de heer Artobolevskiy, de problematiek die in dit artikel aan de orde komt nader toelichten.

De Sovjet Unie, een land dat 15 procent van het wereldoppervlak beslaat en 7 procent van de wereldbevolking herbergt. Een land dat over een groot potentieel aan natuurlijke hulpbronnen beschikt. Tevens een land met voor Nederlandse begrippen barre weersomstandigheden. In een groot deel van het noorden en oosten van het land maakt de strenge vorst gedurende meer dan de helft van het jaar scheepvaart onmogelijk. De bevolking van de Sovjet Unie woont daarom grotendeels in

het andere deel van het land, het westen en zuiden, waar ook het merendeel van de industrie te vinden is. Ongeveer dertig jaar geleden werd door de alarmerende vervuiling van het Bajkalmeeer de aandacht op het milieu gevestigd. Na deze affaire is de milieuvervuiling, met haar oorzaken en gevolgen, een steeds belangrijkere plaats in gaan nemen in de publieke discussie.

VERVUILING

De nieuwe 'openheid' in de USSR leidt tot veel kritische geluiden. Om een indruk te krijgen van de omvang van de milieuproblematiek, volgt hier een korte weergave van de huidige stand van zaken.

Water: In 1987 wezen 600 van de 4200 meetpunten uit dat een groot deel van de binnenwateren in de USSR door tenminste één waterverontreiniger zwaar vervuild is. Industriële en agrarische activiteiten worden als de grootste vervuilers beschouwd. Waterzuiveringsinstallaties schieten tekort en de kwaliteitscontrole is niet effectief.

Lucht: In 103 steden, met in totaal 40 mil-

joen inwoners, is de lucht in gevaarlijke mate verontreinigd. Voor ons bekende steden als Kiev, Moskou en Omsk zijn hier bij inbegrepen. Ook in dit geval is de industrie, maar nu samen met het wegtransport, de grote boosdoener.

Land: Van het totaal van 605 miljoen hectare landbouwgrond is bijna de helft in slechte staat. De grootste problemen zijn verzilting, waterlogging en bodemerrosie. Door de bodemerrosie neemt de woestijnvorming toe met 10 procent per jaar. De grootste vervuiler is de landbouw zelf door het overvloedige gebruik van kunstmest en pesticiden. Het broeikas effect en de zure regen maken deel uit van de problemen die de Russen bezighouden. In de noordelijkste delen van de USSR vormt de vervuilde 'arctic mist' een urgent probleem.

Bossen: Door de houtkap worden complete ecosystemen aangetast, waardoor verscheidene dieren- en plantensoorten met uitsterven bedreigd worden, of al uitgestorven zijn. Verder vervuult de houtindustrie ook de rivieren, doordat tijdens het transport van de bomen over het water veel hout achterblijft en tot ontbinding overgaat. Het is duidelijk dat op deze manier niet alleen vervuiling optreedt, maar dat grote hoeveelheden hout verloren gaan. Van iedere kubieke meter hout gaat 3 tot 4 maal minder in productie in vergelijking tot de Europese houtverwerkende industrie.

VOLKSGEZONDHEID

Niet alleen wordt het dieren- en plantenrijk bedreigd, ook de volksgezondheid loopt gevaar. Het ziektebeeld in een gebied wordt vooral bepaald door de activiteit die in dat gebied plaats vindt. Dit komt tot uiting daar waar vervuilende activiteiten geconcentreerd zijn, zoals in Centraal-Azië, Moldavië en de Noordelijke Kaukasus. Een onderzoek door het Ministerie van Gezondheid uitgevoerd tussen 1984 en 1989, wees uit dat de kindersterfte in deze gebieden hoger ligt, en dat de algemene fysieke ontwikkeling van de mensen trager verloopt. In Alma Ata loopt men een

De petrochemische industrie is een van de grootste vervuilers in de Sovjet Unie.
Bron: Tweede-Wereldcentrum, Amsterdam

2.4 maal zo hoog risico op aandoeningen aan de luchtwegen en 4.5 maal zoveel kans op afwijkingen van het zenuwstelsel. In Moskou hebben bewoners langs de hoofdas van de voornaamste snelweg een 6 maal zo hoge kans om ziek te worden. Hoewel het budget voor gezondheidszorg is vergroot, kunnen hiermee alleen de symptomen van de milieuvervuiling bestreden worden.

Niet alleen de volksgezondheid in de steden loopt gevaar. Een vaak vergeten groep oorspronkelijke, inheemse bevolking, woont veelal in gebieden die om economische redenen geëxploiteerd worden. Hun leefomgeving wordt hierdoor verstoord en hun traditionele leefwijze, gebaseerd op een zorgvuldig gebruik van de natuur, ontwricht. Behoud van hun leefwijze staat gelijk aan milieubehoud.

MILIEUBEWUSTZIJN

Het Tsjernobyl-drama, dat in het Westen de gemoederen lange tijd heeft bezig gehouden, is in Rusland nog niet vergeten. De 230.000 mensen die men op hun oude stek heeft laten wonen, ondervinden nu de gevolgen van deze milieuramp. De anti-nucleaire beweging wint aan kracht. Russische deskundigen verklaren echter dat op het gebied van de kerncentrales in eigen land te weinig technologie voorhanden is om deze veiliger uit te rusten. Toch boekt de milieubeweging op dit gebied successen; de constructie van nieuwe centrales wordt opgeschort, in een aantal bestaande centrales is de productie gestaakt. Tekenend is toch dat in 1988 het aantal nucleaire 'ongevallen' met 20% steeg ten opzichte van 1987.

Dat men zich meer bewust wordt van de milieuproblematiek blijkt ook uit de mijnstaking in juli 1989. Inzet van de staking was onder andere een verbetering van de werkomstandigheden in de mijnen (vochtigheid en stoffigheid), bescherming van de omgeving en terugdringing van de algehele vervuiling rond het mijnbedrijf. In 1988 is in een landelijk onderzoek gemeten welke rol het milieu speelt in het dagelijks leven. Een van de vragen was welke problemen in de maatschappij als meest urgent werden ervaren. Het milieu kwam op een vierde plaats. Als meest urgente problemen werden beschouwd: het gebrek aan industriële goederen en voedsel, en de ongelijke verdeling van goederen en diensten. De vraag dient zich aan hoe de Russische beleidsmakers deze belangen op evenwichtige wijze met elkaar gaan verenigen.

De enorme verspilling van resources is een van de belangrijkste oorzaken van de milieuvervuiling in de Sovjet Unie. Het blijkt dat in vergelijking met westerse landen de energie- en materiaal inputs in de

Sovjet Unie veel zijn. Dit wijst op een inefficiënt gebruik van materialen en energie. Terwijl in de Verenigde Staten de energie-intensiteit van het nationaal produkt omhoog ging met 71 procent, daalde deze in de USSR slechts met 15 procent. De introductie van milieuvriendelijke technologieën verloopt, mede door de beperkte know how op dit gebied, langzaam. Door slechte opslag en verwerking gaat in de landbouw een groot deel van de productie verloren.

Deze verspilling vindt ook plaats in de olie- en gaswinning en in de mijnbouw. Van de zeven kubieke meter gewonnen aardgas bereikt een kubieke meter de gebruiker niet. Van de magnesium-, tin-, en ijzerproductie gaat respectievelijk 75, 30 en 25 procent verloren.

Tijdens de fabricage van producten worden, door inefficiënte produktiemethoden, veel grondstoffen verspild. Ter illustratie: uit 1000 kubieke meter hout produceren de Russen 27.3 ton papier, terwijl de Finnen uit eenzelfde hoeveelheid hout 164 ton en de Amerikanen 137 ton produceren.

De distributie van goederen zorgt ook voor verspilling. Door het gebruik van slechte verpakkingsmaterialen worden tijdens het transport veel producten beschadigd. Dit verpakkingsmateriaal, vaak van hout, wordt nauwelijks gerecycled.

Energie en water worden gratis, danwel tegen bodemprijzen geleverd, ongeacht de omvang van de consumptie. Van de Russische bedrijven heeft 25 procent geen apparatuur om het verbruik van energie te meten.

Aan de basis van de milieuproblematiek ligt het feit dat milieubescherming economisch niet rendabel is voor bedrijven en instanties. Bovendien hebben de lokale autoriteiten niet voldoende geld voor het nemen van milieumaatregelen. De vrije beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen heeft zijn wortels in de Russische interpretatie van de arbeidswaardetheorie van Marx. Hierin hebben natuurlijke hulpbronnen alleen gebruikswaarde. Alleen aan arbeid hangt een prijskaartje. Dit resulteert in een ongelimiteerde toevoeging van deze natuurlijke hulpbronnen aan een product, en dat leidt tot verspilling. Daarnaast wordt verspilling in de hand gewerkt doordat het gebruik van grondstoffen wordt bepaald door onderhandelingen tussen bedrijven en autoriteiten. De bedrijven trachten zoveel mogelijk grondstoffen toegewezen te krijgen zonder echt te kijken naar de behoefte. Er is dus geen eenduidig verband tussen het gebruik van grondstoffen en de produktieomvang. Verder bestaat er een discrepantie tussen vraag en aanbod. "The dictatorship of producers over consumers, take what they offer otherwise you will not receive at all".¹ De Sovjet Unie heeft naar westerse maat-

staven een strenge miliewetgeving. De implementatie en de controle op naleven van deze wetten en maatregelen schort echter nog het een en ander. De macht van de milieuspectie is niet groot en bovendien heeft ze te kampen met gebrek aan faciliteiten. Er bestaan controlerende organen, maar de coördinatie verloopt stroef. Net als in Nederland staan er op overtredingen van milieuregelingen te lage straffen.

Onder Gorbatsjov's 'glasnost' en 'perestroika' nam op 7 januari 1988 het Centraal Comité van de communistische partij de raad van ministers een resolutie waarmee de stichting van de Staatscommissie Milieu Bescherming een feit was. Deze commissie heeft een machtige functie op alle administratieve niveaus. In hetzelfde jaar zijn twee monitoringssystemen in werking getreden. De watervervuiling wordt met behulp van 1175 meetpunten ingeschat, de luchtvervuiling met 1000 meetpunten. Ook heeft men 1000 laboratoria ingericht op het onderzoeken van chemische verontreiniging van voedsel. Perestroika brengt ook negatieve aspecten met zich mee nu de deuren voor westerse bedrijven openstaan. De technologie die deze bedrijven meebrengen, blijkt vaak uit te draaien op een schijn. Veel van de pesticiden die worden gebruikt worden uit het Westen aangevoerd. Elk ministerie beschikt nu over een milieubudget. Bijna 40 procent hiervan wordt echter niet aan milieumaatregelen gegeven. Gorbatsjov's perestroika en de milieuproblematiek dan wel, bedrijven zijn nog steeds afhankelijk van administratieve organen voor wat betreft de aanpak van grondstoffen en producten.

BONUSSYSTEEM

Toch wordt van elk bedrijf verwacht het zijn eigen milieuproblemen op te lossen. Binnen bedrijven werkt het bonussysteem echter de fixatie op behalen van de gestelde economische doelen in de hand. Planvervulling levert een arbeider een bonus van 30% op. De wettelijke voor milieubescherming een korting van 10% wordt uitgelooft. Voor bedrijven is het nastreven van economische doelen van groter belang dan het uitvoeren van milieubeschermdende maatregelen. Met de oprichting van een staatscommissie voor conservering van natuurlijke hulpbronnen, is een einde gekomen aan de grote versnippering van verantwoordelijkheid voor het milieu. Wat over zeven departementen verspreid is nu in één commissie samengebonden die veel bevoegdheden heeft. Het bestuursbestuur heeft echter nog steeds veel machtsmiddelen in handen om op te

